

พัฒนาการทางการเมืองของกลันตันและตรังگانู ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19

Political Development of Kelantan
and Trengganu during the 19th century

ธีรพร พรหมมาศ (Teeraporn Prommas)¹

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ ศึกษาพัฒนาการทางการเมืองของกลันตันและตรังگانู ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่อังกฤษและสยามขยายอิทธิพลไปในรัฐทั้งสอง โดยให้ความสำคัญกับระยะเวลาก่อนและหลัง ค.ศ.1874 ซึ่งเป็นปีที่อังกฤษเปลี่ยนนโยบายจากการไม่เกี่ยวข้องกับกิจการภายในของรัฐมลายูบนคาบสมุทรมมาเป็นการเข้าแทรกแซงโดยตรง ผลการศึกษาพบว่า นโยบายของอังกฤษที่มีต่อสยามและรัฐมลายู กับนโยบายของสยามที่มีต่อหัวเมืองมลายู จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้นำของกลันตันและตรังگانูมีการปรับตัว เพื่อรองรับการแทรกแซงของอำนาจจากภายนอก ทั้งนี้ ในกรณีของตรังگانู ผู้นำรัฐมีการปฏิรูปการปกครองภายในด้วยตนเอง โดยใช้โอกาสที่สยามไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของรัฐ สร้างความเข้มแข็งภายในรัฐจนสามารถต้านทานการเข้ามาแทรกแซงของอังกฤษได้ระยะเวลาหนึ่ง ขณะที่กลันตันนั้น ความแตกแยกภายในที่เกิดขึ้นในกลุ่มผู้นำจะเปิดโอกาสสยามสามารถเข้าไปปกครองได้อย่างเข้มงวด

คำสำคัญ : พัฒนาการทางการเมือง, กลันตัน, ตรังگانู

¹อาจารย์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

Abstract

This article study political development of Kelantan and Terengganu during 19th century, a time in which British and Siam expanded their influence in the two states. The study focus on period before and after 1874 when British have changed the policy of not involving in internal affairs of Malay States intervene directly. It reveals that British policy towards Siam and Malay States and Siam policy towards Malay States will be key factors that effected Kelantan and Terengganu leaders in adaptation through development of internal politics. This is to support the intervention of external powers while the adaptation of each state indicates specific nature of each region. For Terengganu, state leaders have internal self- government reform by taken the opportunity when Siam not interfere strengthen their state and able to resist the influence of British for certain period while for Kelantan, the severance occurred among the leaders result in Siam strictly rule

Keyword : Political Development, Kelantan, Trengganu

บทนำ

ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 แม้ว่า กลันตันและตรังกานูจะยอมรับความเป็นเจ้าประเทศราชของสยาม โดยตรังกานูถวายเครื่องราชบรรณาการครั้งแรกใน ค.ศ. 1782 ส่วนกลันตันถูกแยกออกจากตรังกานูและถวายเครื่องราชบรรณาการในฐานะรัฐใน ค.ศ. 1801 แต่ผู้นำของทั้งสองรัฐ ก็มีได้เต็มใจที่จะยอมรับสถานะดังกล่าว ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้นำรัฐทั้งสองไม่เต็มใจรับสภาพดังกล่าวนั้น คือ การปรากฏตัวของอังกฤษที่เกาะปีนัง ซึ่งรัฐมลายูหลายรัฐได้พยายามใช้เป็นเครื่องต่อรอง เช่น กรณีของสุลต่านมันซูร์แห่งตรังกานูได้ส่งสาส์นไปยังอังกฤษใน ค.ศ. 1786 เพื่อขอให้ช่วยปกป้องตรังกานูเนื่องจากในปีนั้นพระองค์ปฏิเสธที่จะเดินทางมาถวายเครื่องราชบรรณาการต่อรัชกาลที่ 1 ด้วยตนเอง ดังนั้นนโยบายของอังกฤษต่อสยามในระยะนี้ จึงมีผลต่อพัฒนาการของกลันตันและตรังกานู

ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับรัฐมลายู

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและอังกฤษ ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 อังกฤษเดินทางเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ครั้งแรก ด้วยจุดประสงค์เรื่องการค้าเครื่องเทศ และทำการค้าระหว่างจีนกับอินเดีย แต่หลังจากที่บริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ (VOC) ขับไล่พ่อค้าชาวอังกฤษออกไปจากบันดัมบนเกาะชวาใน ค.ศ. 1682 (ประกายทอง สิริสุข. 2526 : 80) อังกฤษจึงหันไปให้ความสนใจกับอินเดียมากกว่าการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 อังกฤษก็กลับมาให้ความสนใจกับดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกครั้ง เนื่องด้วยความต้องการฐานทัพเรือเพื่อซ่อมแซมเรือของอังกฤษ ความต้องการเมืองท่าตามเส้นทางการค้าระหว่างจีนและอินเดีย และความต้องการเมืองท่าที่จะเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนสินค้าให้กับพ่อค้าอังกฤษและอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าดีบุกไปสู่ตลาดจีน (ประกายทอง สิริสุข. 2526 : 82) เมืองท่าแห่งแรกที่เป็นเป้าหมายของอังกฤษ คือ เกาะปีนัง หลังจากมีการเจรจากันหลายครั้ง ฟรานซิส ไลท์ (Francis Light) ก็ประสบความสำเร็จในการขอเช่าเกาะปีนังจากสุลต่านรัฐเกดะห์ ดังนั้น เซอร์ จอห์น แม็คเฟอร์สัน (Sir John Macpherson) รักษาการผู้สำเร็จราชการ อังกฤษประจำอินเดียเห็นชอบกับการให้ฟรานซิส ไลท์ เป็นผู้รับมอบเกาะปีนัง เมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม ค.ศ. 1786 และมอบหมายให้เป็นผู้ดูแลปีนัง (ประกายทอง สิริสุข. 2526 : 90) ในส่วนของสุลต่านเกดะห์ ความคาดหวังว่าการให้อังกฤษเช่าปีนัง เกดะห์ จะได้รับความช่วยเหลือจากการที่สยามขยายอิทธิพลมาสู่เกดะห์ แต่ปรากฏว่า อังกฤษกลับยึดนโยบายที่จะไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองในคาบสมุทรมลายูอย่างเคร่งครัด สุลต่านเกดะห์จึงหันมาพยายามขับไล่อังกฤษออกจากปีนัง แต่ประสบความพ่ายแพ้ และต้องมีการทำสัญญากันใหม่ใน ค.ศ. 1791 โดยอังกฤษจะจ่ายค่าเช่าให้สุลต่านเกดะห์ปีละ 6,000 เหรียญสเปน ต่อมาอังกฤษได้ทำสัญญาเช่าดินแดนชายฝั่งทะเลตรงกันข้ามกับเกาะปีนัง ซึ่งรู้จักกันต่อมาในนาม “โพรวินส์ เวลส์ลีย์” (Provinc Wellsley) พร้อมกับเพิ่มค่าเช่าให้สุลต่านเป็น 10,000 เหรียญสเปนต่อปี (ทองสุข เกตุโรจน์. 2540 : 175)

การขยายอิทธิพลของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีมากขึ้น เมื่อเกิดสงครามฝรั่งเศสในยุโรปช่วง ค.ศ. 1793-1815 ทั้งนี้ ผลจากสงคราม ทำให้อังกฤษได้ทำสนธิสัญญากับรัฐบาลดัตช์ผลัดถิ่นเพื่อดูแลดินแดนของดัตช์ในหมู่เกาะอินโดนีเซียเป็นการชั่วคราว ประกอบด้วย มะละกา (ครอบครองในปี ค.ศ. 1795) หมู่เกาะโมลุกกะ (ครอบครองในปี ค.ศ. 1796) และชวา (ครอบครองในปี ค.ศ. 1811) แต่เมื่อถึงเวลาคืนดินแดนให้ดัตช์ ทางเจ้าหน้าที่อังกฤษกลับพยายามโน้มน้าวรัฐบาลอังกฤษไม่ให้คืนดินแดนให้ดัตช์ อย่างไรก็ตาม เมื่ออังกฤษต้องคืนดินแดนต่าง ๆ ให้แก่ดัตช์ ก็ปรากฏว่า สแตมฟอร์ด แรฟเฟิลส์ (Stamford Raffle) ผู้ช่วยเลขานุการปีนัง ได้เตรียมเมืองท่าแห่งใหม่ของอังกฤษไว้ที่สิงคโปร์ โดยใช้วิธีการรับรองสุลต่านฮุสเซน (Sultan Hussain) ว่าเป็นสุลต่านของยะโฮร์ที่ถูกต้อง และทำสัญญาเช่าสิงคโปร์จากสุลต่านฮุสเซนเมื่อ ค.ศ. 1819 โดยเสนอเงินให้สุลต่านฮุสเซนปีละ 5,000 เหรียญสเปน และให้ตำมะหงงของยะโฮร์ปีละ 3,000 เหรียญสเปน (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2522 : 611-612) การกระทำของแรฟเฟิลส์ ทำให้เกิดความขัดแย้งกับดัตช์ซึ่งถือว่าสิงคโปร์เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรยะโฮร์-รีเอา ที่ดัตช์ปกครองอยู่

ในที่สุดเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น อังกฤษกับดัตช์จึงตกลงทำสนธิสัญญา ปี ค.ศ. 1824 (The Anglo-Dutch Treaty 1824) ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ 2522 : 611-612) ประการที่หนึ่ง อังกฤษยอมรับอำนาจของดัตช์ตั้งแต่ได้สิงคโปร์ลงไป ประการที่สอง ดัตช์ยอมรับอำนาจของอังกฤษในคาบสมุทรมลายู และยกมะละกากับสิงคโปร์ให้อังกฤษ หลังจากนั้นอังกฤษได้รวมเมืองทั้ง 3 เป็นเขตปกครองที่เรียกว่า “สเตรทส์ เซทเทิลเมนต์ (Straits Settlements)” ทั้งนี้ สิ่งที่น่าสังเกต คือ สนธิสัญญานับนี้ ส่งผลกระทบต่อโลกมลายูเป็นอย่างมาก เนื่องจากการแบ่งแยกโลกมลายูโดยชาติตะวันตก โดยมีได้ใส่ใจต่อความรู้สึกของชนพื้นเมืองของโลกมลายู ดังคำพูดของเบนดาศาราแห่งรัฐปาหัง ที่กล่าวว่า เป็นการ “แยกพี่ออกจากน้อง แยกพ่อออกจากลูก และแยกเพื่อนออกจากเพื่อน” (กรอุณา กาญจนประภากุล. 2537 : 43)

หลังการก่อตั้งสเตรทส์ เซทเทิลเมนต์ มีนายทุนมาลงทุนทำการค้ากันมากขึ้น ทำให้อังกฤษมีความกังวลเกี่ยวกับกำหนดสถานะของรัฐมลายูที่นายทุนต้องการเข้าไปติดต่อว่าเป็นรัฐอิสระหรืออยู่ในอำนาจของสยาม อีกทั้ง อังกฤษยังหวาดเกรงว่าสยามจะไม่หยุดการขยายอำนาจอยู่เพียงแค่อำนาจมลายูตอนเหนือ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการลงทุนของนายทุนอังกฤษ ดังนั้นอังกฤษจึงส่งทูตมาเจรจากับสยามเพื่อแก้ปัญหาดัง

กล่าว จนบรรลุการทำสนธิสัญญาเบอร์นี (The Burney Treaty 1826) ซึ่งถือเป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่สยามทำกับอังกฤษ และลงนามในวันที่ 20 มิถุนายน ค.ศ. 1826 สาระสำคัญของสนธิสัญญาแยกเป็น 2 ฉบับ ฉบับหนึ่งว่าด้วยการค้ามี 6 มาตรา อีกฉบับหนึ่งว่าด้วยการเมืองมี 14 มาตรา มีใจความที่เกี่ยวกับหัวเมืองมลายู 3 มาตรา (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, 2516: 219–220) คือ

มาตรา 12 สยามจะไม่เข้าไปเป็นอุปสรรคหรือขัดขวางการค้าในตรังกานูและกลันตัน ในอนาคตพ่อค้าและประชาชนอังกฤษจะทำการค้าขายและติดต่อด้วยความสะดวกสบาย และด้วยเสรีภาพอย่างที่เคยได้มาแต่ก่อน และอังกฤษจะไม่เข้ายุ่งเกี่ยวโจมตี หรือรบกวนรัฐเหล่านั้นด้วยข้ออ้างใด ๆ ทั้งสิ้น

มาตรา 13 อังกฤษยอมรับว่าไทรบุรีเป็นของสยาม และจะป้องกันไม่ให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) มารบกวน หรือ แย่งชิงไทรบุรีไปจากสยาม

มาตรา 14 เกี่ยวกับประะ สยามและอังกฤษยินยอมให้พระยาประะปกครองบ้านเมืองได้ตามอำเภอใจ ถ้าประะจะส่งต้นไม้ทองเงินให้สยามอังกฤษก็ไม่ห้ามปราม และทั้ง 2 ฝ่ายจะไม่ส่งกำลังทหารไปรบกวนเมืองประะ ฝ่ายอังกฤษจะคอยระวังไม่ให้สลังงอร์มาตีเมืองประะ ฝ่ายสยามก็สัญญาว่าจะไม่ลงมือตีเมืองสลังงอร์

กล่าวได้ว่า สนธิสัญญาเบอร์นี ก่อให้เกิดการกำหนดเขตอิทธิพลระหว่างอังกฤษและสยามในคาบสมุทรมลายู สิ่งที่น่าสังเกต คือ สนธิสัญญาฉบับนี้ไม่ได้กำหนดสถานะที่ชัดเจนของกลันตันและตรังกานูว่าเป็นประเทศราชของสยาม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่ออังกฤษ เมื่ออังกฤษเปลี่ยนแปลงนโยบายเกี่ยวกับรัฐมลายูในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม สยามก็ยังได้รับจากประโยชน์สนธิสัญญาเบอร์นี เมื่อสามารถดำเนินนโยบายกับกลันตันและตรังกานู โดยไม่ต้องกังวลว่าจะเกิดความขัดแย้งกับอังกฤษ

ความสัมพันธ์ระหว่างกลันตันและตรังกานูกับสยาม ระหว่าง ค.ศ. 1826–1874

หลังจากมีการทำสนธิสัญญาเบอร์นีปี ค.ศ. 1826 แล้ว การต่อต้านสยามของหัวเมืองมลายูก็ได้ลดลง ทำให้สยามยังคงเผชิญกับการต่อต้านของกลันตันกับตรังกานูตลอดช่วงเวลาที่ศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 (Suvannathat–Pian, 1984 : 123–125, 162–164) การต่อต้านเริ่มต้นขึ้นในปี ค.ศ. 1831 เมื่อกลันตันและตรังกานูส่งกองทหารไปช่วยเหลือพระยาปัตตานี ในเหตุการณ์หัวเมืองแขกเจ็ดหัวเมือง (ปัตตานี เดิม) ก่อการจลาจลต่อสยามพร้อมกันกับการกบฏของตงกู เดน (Tengku Den) แห่ง

เกิดขึ้น ต่อมาเมื่อกองทัพสยามปราบกบฏได้ สุลต่านกลันตันเห็นว่าสู้ไม่ได้จึงส่งคนมาขอเป็นเมืองขึ้นตามเดิม พร้อมกับจะส่งตัวพระยาปัตตานีให้ด้วย (ทวีศักดิ์ ล้อมลิม. 2516 : 152 ; กรมศิลปากร. 2506 : 120) ส่วนสุลต่านตรังกานูนั้นสยามส่งทูตมาพบแต่สุลต่านปฏิเสธที่จะพบโดยอ้างว่าป่วยและเพิกเฉยต่อคำสั่ง จนเมื่อเรือรบสยามปรากฏที่ชายฝั่งตรังกานูทำให้ตรังกานูต้องปฏิบัติตามคำสั่งของสยาม (Suwannathat-Pian. 1984 : 125) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้ทราบว่า ถ้ากลันตันและตรังกานูมีโอกาสที่จะต่อต้านอำนาจสยาม รัฐทั้งสองจะส่งกำลังเข้าร่วมทันที แต่ถ้าเห็นว่าสู้รบไม่ได้ ก็ยินยอมรับผิดชอบเพื่อจะได้ปกครองรัฐของตนต่อไป

การต่อต้านของหัวเมืองประเทศราช ส่งผลให้สยามดำเนินนโยบายสำคัญ ที่มีผลต่อการเมืองของรัฐมลายู คือ การสนับสนุนผู้นำที่สวามิภักดิ์ต่อสยามให้ปกครองรัฐ เนื่องจากการแย่งชิงอำนาจของกลุ่มผู้นำมลายูนั้นมีอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้ผู้นำบางกลุ่มหันมาพึ่งสยาม เพื่อขึ้นครองอำนาจปกครองรัฐ นโยบายดังกล่าวได้ผลดีมาโดยตลอด ซึ่งเห็นจากการที่ผู้นำทั้งของกลันตันและตรังกานู หลังจากปี ค.ศ. 1840 เป็นผู้ที่ยอมรับและแต่งตั้งให้เป็นผู้ปกครอง แต่ระดับของการสนับสนุนจะมีความแตกต่างกัน โดยกรณีของกลันตันยังคงมีความวุ่นวายทางการเมือง ขณะที่ตรังกานูสามารถพัฒนาไปสู่การกระชับอำนาจของตนได้ในระดับหนึ่ง

สำหรับกลันตัน ความวุ่นวายทางการเมืองเริ่มขึ้นหลังจากสุลต่านมุฮัมหมัดที่ 1 (Sultan Muhammad I) สิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. 1837 ทำให้ในช่วง ค.ศ. 1838-1841 เกิดการแย่งชิงราชบัลลังก์ ระหว่างตวน สนิก มุลัท เมร่าห์ (Tuan Sanik Mulat Merah) (ซึ่งเป็นผู้ที่สุลต่านมุฮัมหมัดที่ 1 อยากให้ขึ้นครองราชย์และได้เขียนหนังสือฝากไว้กับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช) (Saripan. 1974 : 90) กับ รยา เบนาดาฮาลง เยนาล (Raja Bendahara Long Jenal) ในที่สุด รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้ง ตวน สนิก มุลัท เมร่าห์ เป็น “พระยากลันตัน” หรือ สุลต่านมุฮัมหมัดที่ 2 (Sultan Muhammad II) อีกทั้งทรงแต่งตั้งตวน กอตา (Tuan Kota) เป็น “พระยาสุนทรธิบดี” ขณะที่ญาติคนอื่น ๆ ได้รับการแต่งตั้งเป็น ตวนกู (Tuanku) ทุกคนเว้นแต่พระยาบาโงและตวนกูปะซา เนื่องจากทั้งสองคนเคยช่วยเหลือพระยาปัตตานีควรวกเกิดกบฏแขกเจ็ดหัวเมือง เมื่อ ค.ศ. 1831 ทำให้ทั้งสองคนไม่พอใจ โดยเฉพาะตวนกูปะซาที่มีความอับอายต่อบรรดาญาติพี่น้องและบ่าวไพร่ของตน (องค์การคำครุสภา. 2506 : 322) นอกจากนี้การที่ รัชกาลที่ 3 มีพระราชดำริจะเอาตัวพระยาบาโง

ไว้แต่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้ทูลขอเอาไว้ (ชวลีย์ ณ ถลาง. 2541 : 78) ส่งผลให้ทั้งสองคนไม่พอใจเป็นอย่างมาก

เมื่อพระยาบาไยและตงกูปะชา กลับไปถึงกลันตัน ก็มีเรื่องขัดแย้งกับสุลต่านมูฮัมหมัดที่ 2 โดยตลอด ทำให้สยามจึงตัดสินใจใช้วิธีแก้ปัญหาความขัดแย้ง ด้วยการให้ผู้นำของกลันตันไปปกครอง หัวเมืองในกลุ่มแขกเจ็ดหัวเมือง เพื่อลดความกดดันจากกลุ่มผู้นำในกลันตัน ทั้งยังจะทำให้สถานะของสุลต่านมูฮัมหมัดที่ 2 มั่นคงขึ้น จากนโยบายดังกล่าวทำให้สุลต่านมูฮัมหมัดที่ 2 มีอำนาจเต็มที่ในการปกครองกลันตัน และหัวเมืองแขกทั้งเจ็ดถูกสยามใช้เป็นทางแก้ปัญหาความวุ่นวายในกลันตัน (ชวลีย์ ณ ถลาง. 2541 : 78) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ แสดงให้ทราบว่า สยามเข้าไปมีอิทธิพลในกลันตันเป็นอย่างมาก เนื่องจาก สามารถจัดการกับความวุ่นวายที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งสามารถแต่งตั้งคนที่ตนเองสนับสนุนให้เป็นผู้ปกครองกลันตัน รวมทั้งแก้ปัญหาความขัดแย้งในกลุ่มผู้นำกลันตัน ด้วยการแต่งตั้งเจ้านายของกลันตันไปเป็นเจ้าเมืองในกลุ่มเมืองแขกเจ็ดหัวเมือง และนับแต่ปี ค.ศ. 1841 ความสัมพันธ์ระหว่าง กลันตันกับสยามก็ราบรื่นมาตลอดมาจนถึงช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งสยามทำให้กลันตันดำเนินกิจการภายในตามที่สยามต้องการได้ เช่น กรณีที่เกิดขึ้นในช่วง ค.ศ. 1865-1867 ซึ่งอังกฤษต้องการให้กลันตันยกเลิกการผูกขาดการค้าฝ้าย แต่ตกลงกับกลันตันไม่ได้ อังกฤษจึงขอมายังสยาม ซึ่งสยามสามารถสั่งให้กลันตันยกเลิกการผูกขาดการค้าทุกอย่างยกเว้นการค้าฝ้าย (Suwannathat-Pian. 1984 : 167)

สำหรับตรังกานู ถือได้ว่าความสัมพันธ์กับสยามไม่ราบรื่น นับแต่ สุลต่านมูฮัมหมัด ให้ช่วยเหลือตงกูปะชา เมื่อเกิดความขัดแย้งกับสุลต่านมูฮัมหมัดที่ 2 แห่งกลันตัน ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้แก่สยามเป็นอย่างมาก ดังนั้น ใน ค.ศ. 1839 สยามจึงสนับสนุนให้เต็งกู โอมาร์ (Tengku Omar) เป็นผู้ปกครองตรังกานูแทนสุลต่านมูฮัมหมัด มีพระนามว่า สุลต่านบากินดา โอมาร์ (Baginda Omar ครองราชย์ ค.ศ. 1839-1876) และส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองให้สยาม ซึ่งสยามก็รับรองฐานะการเป็นผู้ปกครองให้อย่างเป็นทางการ (ชวลีย์ ณ ถลาง. 2541 : 75 ; Suwannathat-Pian. 1984 : 125) กล่าวได้ว่า ในช่วงต้นรัชกาล สุลต่านบากินดา โอมาร์ อาศัยการสนับสนุนของสยามในการกระชับอำนาจและสนับสนุนค้ำจุนสถานะทางการเมืองที่ไม่มั่นคง ดังนั้น การอิงอำนาจของสยามจึงเป็นหนทางเดียวที่พระองค์จะได้ส่งเสริมสถานะและความเป็นอิสระในการบริหารตรังกานูของพระองค์ (Suwannathat-Pian. 1984 : 127) สิ่งที่น่า

สนใจนับจากนี้ คือ บทบาทของผู้นำตรางกานูที่สยามเป็นคนเลือก ซึ่งจะมีความแตกต่างกับกลันตัน

ยุคสมัยของสุลต่านบากินดา โอมาร์เป็นช่วงเวลาที่ตั้งรางกานูมีผู้นำที่เข้มแข็งและสามารถระงับอำนาจการปกครองในดินแดนตรางกานูได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้สุลต่านบากินดา โอมาร์ เกิดความมั่นใจในอำนาจของตน จนถึงขั้นที่สามารถตัดสินใจดำเนินกรนโยบายต่างประเทศด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามกลางเมืองในรัฐเพื่อนบ้าน ดังเช่น สงครามกลางเมืองปาหัง ที่เกิดขึ้นใน ค.ศ.1857 ทั้งนี้ จุดประสงค์ที่ตั้งรางกานูเข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามครั้งนี้ เนื่องจากต้องการป้องกันการขยายอิทธิพลของอังกฤษที่ให้การสนับสนุนตำมะหงงอิบรอฮิมแห่งยะโฮร์ ดังนั้น ตรางกานูจึงให้การสนับสนุน วัน อาหมัด (Wan Ahmad) ซึ่งเป็นลูกเขยของเบนดาฮารา อาลี แห่งปาหัง การกระทำของตรางกานู อาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับอังกฤษ เนื่องจาก ทั้งสองประเทศเพิ่งลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง ค.ศ.1855

ผลของการเข้าไปยุ่งเกี่ยวในสงครามกลางเมืองปาหังของตรางกานู ทำให้นโยบายของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการปรับเปลี่ยนให้รัดกุมมากขึ้น ด้วยการดูแลหัวเมืองประเทศราชอย่างใกล้ชิด และมีการเสด็จประพาสลงใต้เพื่อให้เจ้าเมืองประเทศราชมาเข้าเฝ้า หลังจากนั้นก็ได้สั่งให้เจ้าพระยากลาโหมเดินทางไปตรวจตราดินแดนต่างๆ เป็นประจำ (Suwannathat-Pian, 1984 : 127-128) สิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี ค.ศ.1859 คือ การที่สุลต่านมูฮัมหมัดที่ 2 ของกลันตันได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายสิ่งของตามธรรมเนียม (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2468 : 1) ขณะที่บากินดา โอมาร์ มิได้เข้าเฝ้าดังเช่นที่เจ้าประเทศราชหลายคนอื่นปฏิบัติ แต่มีการส่งตัวแทนไปเข้าเฝ้า ซึ่งสร้างความรู้สึกที่ไม่ดีในหมู่ชาวสยามจนเจ้าพระยากลาโหม (Suwannathat - Pian, 1984 : 127) กล่าวว่า โอมาร์เป็นบริวารที่ไว้ใจไม่ได้ อย่างไรก็ตาม นโยบายของสยามในช่วงนี้ อาจถูกมองจากตรางกานูว่าเป็นความพยายามแทรกแซงกิจการภายในของตรางกานู และทำให้ความสัมพันธ์ของตรางกานูกับสยามเริ่มเสื่อมลง

ทั้งนี้ สงครามกลางเมืองปาหัง ไม่เพียงแต่ จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างตรางกานูกับสยามเสื่อมลง แต่กลับชักนำอังกฤษให้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับ เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่อดีตสุลต่านมาห์มุดแห่งริเอา-ลิงกะ (Sultan Mahmud of Riau-Lingga) ต้องการฟื้นฟู

ราชวงศ์ ขึ้นมาใหม่ที่ป่าหัง พระองค์จึงทรงให้การสนับสนุนวัน আহมัด เนื่องจากวัน আহมัดมีท่าทีที่จะสนับสนุนให้มีการฟื้นฟูราชวงศ์ที่ป่าหัง ประกอบกับกำลังจากตรังกานู ที่ให้การช่วยเหลือไม่เพียงพอ ทำให้อดีตสุลต่านมาห์มุดจึงส่งคนไปเข้าเฝ้ารัชกาลที่ 4 เพื่อขอกำลังจากสยามและสัญญาว่าจะให้ป่าหังขึ้นต่อสยาม แต่รัชกาลที่ 4 ปฏิเสธที่จะช่วยเหลือเพียงมีรับสั่งอนุญาตให้อดีตสุลต่านมาห์มุดมาอยู่กรุงเทพฯ เท่านั้น (องค์การคำครุสภาค. 2506 : 308–309) สภาพการณ์ที่เกิดขึ้น ส่งผลให้อังกฤษไม่พอใจ ตรังกานูและสยาม เนื่องจากเกรงว่าผลประโยชน์ของอังกฤษจะเสียหาย หลังจากนั้น ปรากฏข่าวลือ ใน ค.ศ.1861 ว่า สยามจะแต่งตั้งสุลต่านมาห์มุด ขึ้นเป็นผู้ปกครองตรังกานู ทำให้สุลต่านบากินดา โอมาร์พยายามแสวงหาความช่วยเหลือจากอังกฤษ ด้วยการแจ้งไปทางรัฐบาล สเตรทส์ เซทเทิลเมนต์ ว่า พระองค์จัดส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองให้สยาม แต่สยามวางแผนต่อต้านพระองค์ (Suwannathat–Pian. 1984 : 132) อย่างไรก็ตาม อังกฤษก็ไม่ได้แสดงท่าทีให้การสนับสนุน จึงทำให้บากินดา โอมาร์ต้องส่งหนังสือไปขออภัยโทษสยาม ในกรณีที่เกิดขึ้น โดยไม่ปรึกษาสยามก่อน ซึ่งทางสยามก็ให้อภัย

อย่างไรก็ตาม หลังจากตรังกานูถูกระดมยิงเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน ค.ศ. 1862 (องค์การคำครุสภาค. 2506 : 310–311) จากเรือรบอังกฤษที่ถูกส่งมารับสุลต่านมาห์มุด เนื่องจากตรังกานูปฏิเสธที่จะส่งตัวให้ เพราะปฏิบัติตามคำสั่งของสยาม ทำให้ตรังกานูเกิดความรู้สึกที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม แม้จะปฏิบัติตามคำแนะนำของสยามที่ไม่ให้ส่งตัวสุลต่านมาห์มุดให้เจ้าหน้าที่อังกฤษ และเริ่มคิดว่า การอยู่ใต้ระบบประเทศราชของสยามไม่ได้ก่อประโยชน์ให้แก่ตรังกานู ต่อมาในค.ศ.1869 ตรังกานู จึงพยายามดำเนินการด้านการต่างประเทศอย่างเป็นอิสระ ด้วยการส่งคณะทูตไปราชสำนัก เซนต์เจมส์ (St. James) พร้อมกับนำของขวัญไปถวายสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย (Queen Victoria) (Suwannathat – Pian. 1984 : 133) ซึ่งการกระทำดังกล่าวถือเป็นการท้าทายอำนาจของสยามเป็นอย่างยิ่ง ในกรณีนี้ สยามเกิดความระแวงว่า อังกฤษจะให้การสนับสนุนตรังกานูให้ออกจากอำนาจของสยาม ดังนั้น อังกฤษ จึงได้ทำความเข้าใจกับสุลต่านตรังกานูว่า ในฐานะประเทศราชตรังกานูไม่มีสิทธิติดต่อโดยตรงกับมหาอำนาจต่างชาติ และการติดต่อของสุลต่านตรังกานูกับอังกฤษต้องผ่านทางกษัตริย์ของสยาม ขณะที่สยามได้เรียกร้องต่ออังกฤษให้ยืนยันสิทธิของสยามเหนือรัฐประเทศราชต่อรัฐบาลอังกฤษ เพราะหากการกระทำของตรังกานูประสบความสำเร็จในการดำเนิน

การทางการทูตกับอังกฤษ จะทำให้รัฐประเทศราชมลายูอื่น ๆ ปฏิบัติตามตรังกานู (Suwannathat-Pian. 1984 : 133-134) ผลที่สุดอังกฤษก็ไม่ได้ให้การสนับสนุนตรังกานู ซึ่งแสดงให้เห็นว่า อังกฤษยอมรับว่าตรังกานูเป็น ประเทศราชของสยาม

ภาพรวมที่ได้ในช่วงนี้ คือ ผู้นำของกลันตันและตรังกานูพยายามต่อสู้ให้หลุดพ้นจากอำนาจการปกครองของสยามที่ใช้ภายใต้ระบบประเทศราช ด้วยความพยายามหาพันธมิตรใหม่ คือ อังกฤษเพื่อคานอำนาจสยาม ความพยายามของรัฐทั้งสอง ทำให้สยามต้องดำเนินนโยบายเข้าควบคุมโดยการใช้สิทธิแต่งตั้งผู้ปกครอง ขณะที่ผู้นำมลายูของทั้งสองรัฐก็ต้องหาหนทางประนีประนอมกับสยามและพยายามอย่างเต็มที่ในการปกป้องอำนาจของตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งประเด็นนี้เป็นประเด็นที่กลันตันและตรังกานูมีพัฒนาการที่แตกต่างกัน เห็นได้จากการที่ตรังกานู จะมีความเข้มแข็งและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากกว่ากลันตันที่มีแต่ความขัดแย้งภายในจนสยามสามารถเข้าแทรกแซงกิจการภายในรัฐ

ความสัมพันธ์ระหว่างกลันตันและตรังกานูกับสยาม ค.ศ. 1874-1897

นับจากปี ค.ศ.1874 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐมลายูกับสยาม จะมีอังกฤษเข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญ เนื่องจากอังกฤษมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายจากการไม่ยุ่งเกี่ยวกับรัฐมลายู เป็นการแทรกแซงทางการเมืองและกิจการภายในของรัฐมลายูบนคาบสมุทรมลายู เนื่องจากต้องการปกป้องผลประโยชน์ทางการค้าที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มผู้ปกครองมลายูรวมไปถึงชาวจีนและกลุ่มที่มีผลประโยชน์ทางการค้าตีบุกในรัฐเปเรและสลังอร์ จากปัจจัยดังกล่าวจึงนำไปสู่การทำสนธิสัญญาปังกอร์ (Pangkor Treaty) เมื่อวันที่ 20 มกราคม ค.ศ. 1874 (Andaya and Andaya. 2001 : 155) ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ (Emerson. 1966 : 198 – 199)

1. สุลต่านต้องยอมให้รัฐของพระองค์เข้าเป็นรัฐในอารักขาของอังกฤษ (British Protectorate) โดยมีข้าราชการอังกฤษที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาประจำราชสำนัก (Resident) เข้ามาดูแล ซึ่งสุลต่านจะต้องนำคำแนะนำของที่ปรึกษา มาพิจารณาและปฏิบัติในทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามและประเพณีมลายู

2. การเก็บรวบรวมและควบคุมภาษี รวมทั้งงานปกครองทั่วไปที่จะออกเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์จะต้องอยู่ภายใต้คำแนะนำของที่ปรึกษา

ต่อมา อังกฤษได้ขยายระบบการปกครองแบบรัฐใต้อารักขารวมทั้งการแต่งตั้งที่ปรึกษาประจำราชสำนักไปสู่รัฐสลังงอร์ เนกรี-เซมบิลัน และปาหัง และใน ค.ศ. 1895 ได้รวมรัฐทั้งสี่เข้าเป็นหน่วยการเมืองเรียกว่า “สหพันธรัฐมลายู (Federated Malay States)” ความสำเร็จดังกล่าวทำให้เกิดแรงสนับสนุนให้อังกฤษขยายอำนาจไปสู่รัฐมลายูอื่นๆ ทั้งนี้รวมไปถึงกลันตันและตรังกานูที่มีสถานะเป็นรัฐใต้การปกครองของสยามในช่วงเวลาดังกล่าว

ผลจากแรงสนับสนุนที่ต้องการให้อังกฤษขยายอิทธิพลในรัฐมลายูเพิ่มมากขึ้น ทำให้ สถานะของกลันตันและตรังกานูกลับมาเป็นที่สนใจของอังกฤษอีกครั้ง โดยอังกฤษกล่าวอ้างถึงความกำกวมของสนธิสัญญาเบอร์นี ค.ศ. 1826 ที่มีต่อสถานะของกลันตันและตรังกานู ทำให้ใน ค.ศ. 1888 อังกฤษ เสนอให้กระทรวงอาณานิคม (Colonial Office) ขยายขอบเขตของการคุ้มครองของอังกฤษไปยังตรังกานู และยืนยันถึงสถานะที่เป็นอิสระของกลันตัน แต่รัฐบาลอังกฤษยังไม่เห็นด้วย (Suwannathat-Pian. 1984 : 136) ความพยายามขยายอำนาจของอังกฤษ มีผลให้สยามเริ่มกระชับความสัมพันธ์กับรัฐมลายูเพิ่มมากขึ้น วิธีการที่สยามดำเนินการ คือ การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสลงใต้และเยือนกลันตันและตรังกานูเป็นครั้งแรก มีการมอบของขวัญให้กับสุลต่านของรัฐและพระราชวงศ์ และมีการเชื้อเชิญเจ้าประเทศราชทั้งสองให้มาเยือนกรุงเทพฯ (กรมพระสมมตอมรินทร์. 2467 : 9-10)

หลังจากนี้ สยามกระชับอำนาจการปกครองกับหัวเมืองมลายูมากยิ่งขึ้น โดยใน ค.ศ. 1892 สยามปฏิรูปการปกครองท้องถิ่น ด้วยการไ้ระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ทำให้สถานะของหัวเมืองประเทศเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ยิ่งไปกว่านั้น สยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังเสด็จไปเยือนรัฐมลายูตอนเหนืออีกหลายครั้ง ขณะที่สุลต่านตรังกานูได้มาเยี่ยมตบแทนใน ค.ศ. 1897 และ 1902 หลังจากนั้น สยามได้เสนอความคิดที่จะเปิดที่ทำการไปรษณีย์ในตรังกานูและใช้แสตมป์รูปกษัตริย์สยาม ซึ่งเรื่องนี้ถูกมองจากอังกฤษว่า สยามมีความฉลาดในการแสดงการกระทำที่จะแสดงให้เห็นว่าตรังกานูเป็นส่วนหนึ่งของสยาม

สำหรับตรังกานู เรื่องที่เกิดขึ้นนี้ทำให้เกิดความพยายามยืนยันอำนาจการปกครองภายใน ด้วยการที่สุลต่านไซนัล อิบดินที่ 3 สุลต่านได้แจ้งสยามว่าพระองค์ตัดสินใจนำระบบไปรษณีย์มาใช้ และพระองค์จะใช้แสตมป์รูปของพระองค์เอง (Sheppard. 1949 : 42) อย่างไรก็ตาม ความเป็นอิสระทางการเมืองของกลันตันและตรังกานู

ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ว่าจะมีความสงบหรือความวุ่นวายภายในรัฐ ถ้าภายในรัฐมีความขัดแย้งเกิดขึ้นมากก็เป็นช่องทางให้สยามและอังกฤษเข้าแทรกแซงได้

สถานภาพทางการเมืองของกantonและตรังกานู นับแต่ปี ค.ศ.1890 เป็นต้นไป จะถูกกำหนดด้วยข้อตกลงระหว่างสยามกับอังกฤษ โดยที่ผู้ปกครองของรัฐทั้งสองไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดข้อตกลงดังกล่าว คือ ความหวาดระแวงว่า จะมีมหาอำนาจชาติอื่นขยายอิทธิพลเข้ามาในบริเวณนี้ โดยเฉพาะหลักจากเกิดเหตุการณ์ที่สยามสยามถูกบังคับให้ยกดินแดนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส ทำให้อังกฤษเจรจากับฝรั่งเศส จนบรรลุการทำ “ข้อตกลงระหว่างอังกฤษ-ฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 (The Anglo-French Declaration of 1896)” โดยมีสาระสำคัญ คือ ทั้งสองประเทศจะยอมรับอธิปไตยของเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และห้ามมิให้มีกองทัพหรือส่งคนของ ทั้งสองฝ่ายเข้าไปในบริเวณดังกล่าว (Suwannathat-Pian. 1984 : 137) กล่าวได้ว่า ข้อตกลงฉบับนี้ จะมีผลกระทบต่อสยามและอังกฤษ รวมไปถึงกantonและตรังกานู เนื่องจากเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวตะวันตกชาติอื่น ๆ เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและการเมือง นอกเหนือไปจากบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งรัฐสยามและรัฐสยามตอนใต้จะได้ได้รับความสนใจมากเป็นพิเศษ เพราะเป็นแหล่งดีบุก ด้วยตระหนักถึงเรื่องดังกล่าว ข้าราชการอาณานิคมอังกฤษจึงร้องขอมาตรการที่แน่นอนเพื่อป้องกันสถานะของอังกฤษในคาบสมุทรมลายู (Suwannathat-Pian. 1984 : 137-138)

หลังจากนี้ สถานะทางการเมืองของกantonและตรังกานู จะขึ้นอยู่กับอนุสัญญาลับอังกฤษ-สยาม (The Anglo-Siamese Secret Convention of 1897) (Numnonda. 1965 : 45-60) ที่มีการลงนามในวันที่ 6 เมษายน ค.ศ. 1897 สาระสำคัญข้อตกลงนี้คือ อังกฤษจะช่วยสยามในการต่อต้านมหาอำนาจชาติที่สาม และสยามจะไม่ยกหรือโอนสิทธิได้เมืองบางสะพานให้แก่มหาอำนาจชาติที่สามโดยปราศจากการยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรของรัฐบาลอังกฤษ สนธิสัญญานี้เป็นที่พึงพอใจของทั้งสองฝ่าย ทั้งนี้ สนธิสัญญาลับนี้ช่วยคลายความกังวลของอังกฤษเกี่ยวกับการที่จะมีมหาอำนาจชาติที่สามเข้ามาทำลายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและอิทธิพลของอังกฤษในคาบสมุทรมลายู (Suwannathat - Pian. 1984 : 138) สำหรับสยามแล้วสนธิสัญญานี้เป็นการแสดงให้เห็นว่า อังกฤษยอมตระหนักถึงสิทธิของสยามที่มีเหนือกantonและตรังกานู

พัฒนาการทางการเมืองของกantonกับตรังกานู ตั้งแต่ ค.ศ.1897

นับแต่ ค.ศ.1897 เป็นต้นไป ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับอังกฤษจะเป็นตัวแปรสำคัญที่มีผลต่อพัฒนาการทางการเมืองภายในของทั้งสองรัฐเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นช่วงเวลา อังกฤษไม่ต้องการให้ชาติตะวันตกชาติอื่นเข้ามามีอิทธิพลในคาบสมุทรมลายู จึงนำมาสู่การทำสัญญาฉบับระหว่างอังกฤษกับสยาม สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้นำรัฐทั้งสองมีการปรับตัวเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

สำหรับตรังกานู เมื่อสุลต่านไชนัล อิบิดินที่ 3 (Sultan Zainal Abidin III ครองราชย์ ค.ศ. 1881-1948) ขึ้นครองราชย์ใน ค.ศ. 1881 ตรังกานูก็แสดงการยอมรับสถานะของหัวเมืองประเทศราช ขณะที่สยามก็ทำหน้าที่เจ้าประเทศราชที่ดี โดยไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับในกิจการภายในรัฐและเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับอังกฤษมีความตึงเครียดมาก ในช่วงปลายทศวรรษ 1880 ตรังกานูเองก็ไม่ได้ฉวยโอกาสที่จะแยกตัวออกแต่กลับดำรงความสัมพันธ์ในระบบประเทศราชอย่างเคร่งครัด (Suwanathat – Pian, 1984 : 135, 138-139) กล่าวได้ว่า ในช่วงนี้การดำรงอยู่ภายใต้ระบบประเทศราชทำให้ตรังกานูมีผู้คุ้มครองจากแรงกดดันของการขยายอิทธิพลโดยตรงจากอังกฤษ และเปิดโอกาสให้ผู้นำตรังกานูแสวงหาผลประโยชน์จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจได้ ดังนั้น ตรังกานูจึงพอใจและเห็นว่าการอยู่ภายใต้สยามซึ่งปกครองอย่างหลวม ๆ อาจดีกว่ามีอิสระแต่ต้องเผชิญกับอังกฤษ

กรณีนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างสยามกับตรังกานู เห็นได้จากการกบฏต่อต้านการปกครองของอังกฤษในปาหัง ที่เกิดขึ้นช่วง ค.ศ. 1891-1895 ซึ่งพวกกบฏใช้กantonและตรังกานูเป็นฐานปฏิบัติการเพื่อกลับไปต่อต้านในปาหัง ดังนั้น อังกฤษจึงขอให้ทางสยามส่งการไปยังรัฐทั้งสองจับให้ดำเนินการจับกุมผู้ก่อกบฏหรือป้องกันไม่ให้พวกกบฏกลับไปปาหัง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นสร้างความหวาดระแวงแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะสยาม ก็ถูกกล่าวหาว่ารู้เห็นกับผู้นำมลายู โดยเฉพาะตรังกานูในการขัดขวางการจับกุมผู้ก่อกบฏ (Suwanathat-Pian, 1984 : 140) หลังจากนั้น สยามได้ส่งข้าหลวง คือ พระยาทิพโกษาภิบาลหลวงวิสุทธ์ไปกantonและตรังกานู เพื่อไปจัดการจับกุมกบฏตามการเรียกร้องของอังกฤษ สิ่งที่น่าสังเกต คือ เมื่อไปถึงตรังกานู ข้าหลวงของสยามได้ให้ความเชื่อมั่นและการรับรองกับสุลต่านไชนัล อิบิดินที่ 3 ว่า ถ้าสุลต่านไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการให้ที่พักพิงกับกบฏ ทางสยามสัญญาว่าจะไม่ยอมอนุญาตให้อังกฤษเข้ามาหาผลประโยชน์ในรัฐประเทศราชมลายูของสยาม

(Suwannathat – Pian. 1984 : 141) ต่อมา เมื่อสยามก็จับกบฏได้และนำไปกักขังที่ เชียงใหม่ โดยไม่ยอมส่งตัวให้อังกฤษ หลังจากเหตุการณ์นี้ จบลงไป 1 ปี ผู้นำของ ตรีงกานูเดินทางไปเยือนกรุงเทพฯ และทางกษัตริย์สยามได้มอบของขวัญให้สุลต่าน กับผู้ติดตาม ดังนั้น เราอาจกล่าวได้ว่าในช่วงต้นรัชสมัยของสุลต่านไชนัล อิบดินที่ 3 พระองค์ทรงเลือกที่จะรับความสัมพันธ์ในระบบประเทศราชกับสยาม

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ เมื่อหันกลับไปพิจารณาสถานการณ์ของกัลันตัน จะพบว่า นับแต่สุลต่านมันซูร์ (Sultan Mansur ค.ศ. 1890-1899) ขึ้นครองราชย์ พระองค์ จะมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับสยามเป็นอย่างยิ่ง รวมทั้งให้ความร่วมมือกับสยามใน การลดทอนอำนาจของอังกฤษ วิธีการดังกล่าวทำให้พระองค์มีความห่างเหินกับชนชั้น สูงของกัลันตัน จนนำไปสู่ความขัดแย้งทางการเมืองภายในกัลันตันที่แบ่งออกเป็นสอง ฝ่าย คือ ฝ่ายสุลต่านและเบนดาฮาราที่นิยมสยาม กับกลุ่มพี่น้องทั้งห้าของสุลต่านที่ นิยมอังกฤษ (Suwannathat-Pian. 1984 : 169) ทั้งนี้ พระราชวงศ์(พี่น้องทั้งห้า) ของ สุลต่านมันซูร์ได้เคยส่งจดหมาย ขอความช่วยเหลือจากสเวทเทนแฮม (Swettenham) ที่ปรึกษาใหญ่ของอังกฤษ (Resident-General) เพราะทราบดีว่าสยามสนับสนุนสุลต่าน มันซูร์ อย่างไรก็ตาม อังกฤษมิได้ให้การช่วยเหลือ เนื่องจากได้รับคำสั่งจากกระทรวง ต่างประเทศมิให้ปฏิบัติการต่อต้านสยามในดินแดนที่นอกเหนือจากรัฐประะและปาหัง (Suwannathat-Pian. 1984 : 169) ดังนั้น เพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าว จึงมีการทำ ข้อตกลงระหว่างสุลต่านมันซูร์กับครอบครัวของสุลต่านมุฮัมหมัดที่ 3 (Sultan Muham- mad III ค.ศ. 1889 – 1890) ว่า เมื่อสุลต่านมันซูร์ สิ้นพระชนม์ ตำแหน่งสุลต่านจะ กลับคืนสู่สายตระกูลของสุลต่านมุฮัมหมัดที่ 3 หลังจากนั้น สยามจะส่งข้าหลวงประจำ มณฑลเข้าไปดูแล จากสภาพที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นว่า สยามสามารถเข้าแทรกแซง การเมืองภายใน จนทำให้กลุ่มที่การเมืองที่สูญเสียผลประโยชน์หันไปพึ่งพาทองอังกฤษ นำมาซึ่งการแตกแยกของผู้นำกัลันตัน ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ฝักใฝ่ฝ่ายสยาม และฝักใฝ่อังกฤษ

สถานการณ์ทางการเมืองของกัลันตันมีพัฒนาการที่น่าสนใจมากขึ้น เมื่อตอน ลอง สนิก (Tuan Long Senik) ขึ้นเป็นสุลต่านมุฮัมหมัดที่ 4 (Sultan Muhammad IV ค.ศ. 1900-1920) โดยการสนับสนุนของสยาม แต่ปรากฏว่าช่วงเวลาหลังจากนี้เป็น ช่วงที่สยามดำเนินการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่น จึงไม่สามารถดูแลสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึง ดังนั้น สุลต่านมุฮัมหมัด ที่ 4 จึงมีการเจรจาขอสิทธิทางการเมืองและ

เศรษฐกิจให้แก่บรรดาลูกของเขา เพื่อแลกกับสถานะผู้ปกครองรัฐ และมีผลให้คนกลุ่มนี้ขึ้นมีอำนาจในการปกครองกantonทันที และจากนี้ไป กanton จะสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับรัฐบาลสเตอร์ทส์ แซทเทิลเมนต์มากขึ้น (Suwannathat-Pian. 1984 : 182-183)

สิ่งที่แสดงให้เห็นทราบว่า กanton พยายามหาพันธมิตรใหม่มาต้านทานอำนาจของสยาม คือ การที่สุลต่านมุฮัมหมัดที่ 4 ได้ลงนามทำสัญญาฉบับ โรเบิร์ต ดับเบิลยู ดัฟฟ์ (Robert W. Duff) เมื่อ ค.ศ. 1900 เป็นข้อตกลงหุ้นส่วนทางการค้าและการลงทุน โดยที่ดัฟฟ์สัญญาว่าจะแบ่งผลกำไรจากสัมปทานให้แก่สุลต่าน พร้อมกันนั้นก็ยื่นเสนอความทุกข์ร้อนของผู้ปกครองกanton ภายใต้อำนาจสยามต่อรัฐบาลอังกฤษให้ด้วย อย่างไรก็ตาม การลงนามสนธิสัญญาฉบับนี้ ถูกพิจารณาจาก สเวทเทนแนม ข้าราชการอังกฤษประจำสหพันธรัฐมลายูว่า อังกฤษไม่ควรจะเห็นชอบกับการกระทำของดัฟฟ์ เพราะจะกลายเป็นข้ออ้างให้ชาติอื่นๆ เข้ามาหาผลประโยชน์ในคาบสมุทรมลายูในลักษณะเดียวกันได้ (Suwannathat-Pian. 1984 : 102-103) ซึ่งทางลอนดอนก็ทำตามข้อเสนอของสเวทเทนแนม สิ่งที่นำส่งต่อเรื่องนี้ คือ สัมปทานของดัฟฟ์ในกanton เป็นการกระตุ้นให้สยามและอังกฤษต้องหาวิธีการป้องกันการเข้ามาแทรกแซงในคาบสมุทรมลายูของมหาอำนาจชาติอื่นอย่างจริงจัง เพราะถึงแม้จะมีสนธิสัญญาฉบับ ค.ศ. 1897 แต่ผู้ปกครองกanton ก็สามารถใช้อำนาจให้สัมปทานกับชาวต่างชาติได้ โดยที่รัฐบาลสยามมิอาจควบคุมได้ ซึ่งก่อให้เกิดความวิตกต่ออังกฤษเป็นอย่างมาก

ภายใต้ความวิตกกังวลว่า จะมีชาติมหาอำนาจชาติอื่น ขยายอิทธิพลเข้ามาในบริเวณคาบสมุทรมลายู ทำให้อังกฤษเจรจากับสยาม จนมีการลงนามใน “สนธิสัญญาอังกฤษ-สยาม ค.ศ. 1902 (The Anglo-Siamese Treaty of 1902)” ซึ่งมีสาระสำคัญคือ สยามเป็นผู้ควบคุมกิจการต่างประเทศของกanton และตรังกานู โดยจะใช้สิทธิในการแต่งตั้งที่ปรึกษาชาวอังกฤษทำหน้าที่เป็นตัวแทนรัฐบาลสยามในการเป็นที่ปรึกษาของเจ้าเมืองกanton และตรังกานู และให้อังกฤษมีสิทธิร่วมด้วยในการแต่งตั้งและถอดถอนที่ปรึกษา นอกจากนี้การที่เจ้าเมืองกanton และตรังกานูจะอนุญาตหรือให้สัมปทานที่ดินทางการเกษตรไม่เกิน 10,000 เอเคอร์ หรือที่เหมืองแร่ไม่เกิน 2,000 เอเคอร์ จะต้องได้รับการยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจาก ที่ปรึกษา (ซวลีย์ ณ ถลาง. 2541 : 169) หลังจากนั้น ปรากฏว่า สเวทเทนแนมเดินทางไปโกตา บารูเพื่ออธิบายถึงสัญญานี้กับสุลต่านและโน้มน้าวให้สุลต่านลงนามสัญญา ซึ่งสุลต่านได้ลงนามทั้งฉบับ

ภาษาอังกฤษและภาษามลายู เมื่อสยามทราบเรื่องก็ไม่พอใจมากที่สุดเวทเทนมไปโกตา บารู จึงส่งข้าหลวงไปโกตา บารูเพื่อให้สุลต่านลงนามฉบับภาษาสยาม (Salle and Mohd. 1974 : 41)

ในกรณีของกลันตัน สนธิสัญญาฉบับปี ค.ศ.1902 แสดงให้ทราบว่าอำนาจการบริหารงานภายในรัฐของกลุ่มผู้นำถูกเพิกถอนสิทธิ ถือเป็นความล้มเหลวของกลันตันที่พยายามต่อสู้เพื่อรักษาอำนาจทางการเมืองในรัฐของตนจากสยาม เนื่องจากเชื่อมันอังกฤษมากขึ้นไปจะทำให้ความช่วยเหลือแก่กลันตัน หลังจากนั้นอีก 1 ปี ปรากฏว่า สเวทเทนมได้พยายามเสนอเงื่อนไขให้สุลต่านกลันตันมาอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษแทนที่จะอยู่ใต้การปกครองของสยาม โดยแลกเปลี่ยนกับการที่รัฐบาลอังกฤษจะให้สุลต่านมีอำนาจการปกครองรัฐของตนเอง รวมถึงสามารถปกครองรัฐตามแนวทางที่มีความสอดคล้องกับศาสนาอิสลามและประเพณีมลายู แต่สุลต่านมุฮัมหมัดปฏิเสธข้อเสนอดังกล่าว เนื่องจากเกรงว่า ถ้ายอมรับข้อเสนอนี้ จะทำให้กลันตันต้องเผชิญชะตากรรมเดียวกับรัฐประและปาหังซึ่งถูกรวมขึ้นเป็นสหพันธรัฐมลายูใน ค.ศ. 1895 (Numnonda. 1967 : 228-229)

สำหรับตรังกานู เราพบลักษณะที่แตกต่างจากกลันตัน เพราะปรากฏว่าสุลต่านไซนัล อิบดินที่ 3 สามารถปฏิเสธที่จะลงนามในสนธิสัญญากับสยามและอังกฤษ แม้ว่าสเวทเทนมจะเดินทางมาเยือนตรังกานูเพื่อกดดันเรื่องนี้ถึงสองครั้งในช่วงปี ค.ศ. 1902 (Sheppard. 1949 : 49) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การเมืองการปกครองภายในตรังกานูมีความเข้มแข็งจนสามารถปฏิเสธการลงนามสนธิสัญญาฉบับนี้ได้ อย่างไรก็ตาม เพื่อเป็นการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างตรังกานูกับสยาม สุลต่านได้ส่งทูตไปกรุงเทพฯ เพื่ออธิบายว่า สุลต่านคัดค้านสนธิสัญญาฉบับนี้ และมีการเสนอร่างข้อตกลงระหว่างตรังกานูกับสยามที่แสดงให้ทราบถึงความต้องการรักษาระบบความสัมพันธ์แบบประเทศราชให้คงอยู่ต่อไป ยิ่งไปกว่านั้นข้อเสนอของตรังกานู ยังแสดงให้ทราบถึงความพยายามป้องกันไม่ให้สยามใช้อำนาจในการเปลี่ยนแปลงจากสถานะที่เป็นอยู่เดิมของตรังกานู เช่น เสนอให้สยามตกลงที่จะ “ไม่เปลี่ยนธรรมเนียมการเลือกผู้ปกครองตรังกานู และไม่เปลี่ยนอำนาจหน้าที่ตามประเพณีที่เคยกำหนดให้สยามเป็นผู้เลือกผู้นำตรังกานู และสยามตกลงที่จะเลือกเฉพาะเชื้อพระวงศ์ของสุลต่านไซนัล อิบดินที่ 1 ที่เป็นชาวมุสลิมเท่านั้น”(Suwannathat-Pian. 1984 : 145) สิ่งนี้ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่ยืนยันถึงความต้องการของตรังกานูที่จะคงอยู่ภายใต้อำนาจในระบบ

บรรณาการของสยาม โดยกำหนดขอบเขตอำนาจให้ชัดเจน (Suwannathat-Pian. 1984 : 144-145)

ต่อมาในปี ค.ศ. 1905 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเยือนรัฐทั้งสอง ปรากฏว่า สุลต่านมูฮัมหมัดที่ 4 และสุลต่านไชนัล อิบดินที่ 3 ก็มีโอกาสเข้าเฝ้า โดยที่สุลต่านไชนัล อิบดินที่ 3 เสนอที่จะให้มีการค้าจุนความสัมพันธ์ทางประเพณีกับกรุงเทพฯ และสุลต่านยืนยันที่จะปรึกษากรุงเทพฯ ทุกเรื่องเกี่ยวข้องกับสัมปทาน รวมถึงความสัมพันธ์กับต่างชาติ ในขณะที่สยามประกาศยืนยันบทบาทอำนาจหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบต่อตริงกานู แต่สำหรับกลันตันนั้นสุลต่านจำต้องยอมรับการแต่งตั้งที่ปรึกษาสยามที่เป็นชาวอังกฤษ นั่นคือ ดับบลิว เอ. เกรแฮม (W. A. Graham) ผู้ซึ่งมาเริ่มดำเนินการปฏิรูปการปกครองในกลันตันทันทีและได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขการบริหารงานในกลันตันอย่างมากมาย (Salleh and Mohd . 1974 : 47) ในกรณีนี้แสดงให้เห็นทราบว่าตริงกานูมีอิสระในการดำเนินการกิจการภายในมากกว่ากลันตัน ซึ่งเป็นผลมาจากความเข้มแข็งภายในรัฐ

ในปี ค.ศ.1909 เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ซึ่งส่งผลกระทบต่อรัฐมลายูตอนเหนือทั้งหมด โดยเฉพาะกลันตันและตริงกานู เมื่ออังกฤษ-สยาม ได้บรรลุการทำสนธิสัญญาอังกฤษ-สยาม ค.ศ. 1909 (The Anglo-Siamese Treaty of 1909) มีสาระสำคัญ คือ การโอนสิทธิเหนือไทรบุรี ปะลิส กลันตัน และตริงกานู ให้กับอังกฤษเพื่อแลกกับการที่อังกฤษยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ทางศาลในสยาม การยกเลิกสนธิสัญญาฉบับ ค.ศ. 1897 และการยืมเงินมาสร้างทางรถไฟสายใต้ สิ่งที่น่าสนใจต่อกรณีนี้ คือ ปฏิกริยาของสุลต่านกลันตันและตริงกานู ในกรณีของสุลต่านกลันตันได้ส่งจดหมายไปให้เจ้าหน้าที่อังกฤษที่แสดงความสำคัญว่า นับแต่สยามกับกลันตันทำสัญญาต่อกันได้มีการระบุถึงสิทธิผู้สัญญาเอาไว้ว่า “ถ้าเกิดสยามยกเลิกข้อผูกมัดของสัญญาเพียงฝ่ายเดียว กลันตันก็ควรจะมีสิทธิอิสระในการตัดสินใจอนาคตของตนเอง” (Suwannathat-Pian. 1984 : 190) แต่อังกฤษพิจารณาว่าเป็นเพียงการขอร้องประท้วงของที่ปรึกษาเกรแฮม ซึ่งหวังที่จะป้องกันผลประโยชน์ของตนเอง (Suwannathat-Pian. 1984 : 190) ซึ่งไม่ได้สะท้อนจากกลุ่มผู้นำกลันตันอย่างแท้จริง ขณะที่ตริงกานู ปฏิกริยาต่อต้านมีการแสดงออกมาอย่างชัดเจน โดยสุลต่านไชนัล อิบดินที่ 3 ทรงวิจารณ์สยามอย่างรุนแรงว่า “สยามเป็นขโมยซึ่งยกอะไรก็ตามที่มีใหม่ของตนให้กับคนอื่น” และคร่ำครวญอย่างขมขื่นต่อรัฐบาลอังกฤษว่าทั้งสองฝ่ายเจรจาข้อตกลง โดยปราศจาก

การปรึกษากับผู้นำมลายู (Numnonda. 1966 : 254) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีปฏิกิริยาต่อต้านต่อสนธิสัญญา ค.ศ. 1909 แต่ก็ได้มีการยกเลิกสนธิสัญญาดังกล่าว ยิ่งไปกว่านั้นสนธิสัญญานี้ยังถือเป็นการสิ้นสุดความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการอย่างแท้จริงสำหรับกัณฑ์ตันและตรังกานูกับสยาม เมื่อรัฐทั้งสองตกไปอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษและกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “รัฐนอกสหพันธรัฐมลายู (Unfederated Malay States)”

สรุป

พัฒนาการทางการเมืองของกัณฑ์ตันและตรังกานู ก่อนค.ศ.1874 วางอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการกับสยาม แต่หลังจากปี ค.ศ.1874 เป็นต้นไป อังกฤษมาให้ความสนใจต่อการแสวงหาผลประโยชน์ในคาบสมุทรมลายู ซึ่งส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับรัฐมลายูที่เป็นประเทศราช สำหรับกัณฑ์ตันและตรังกานู ได้พบว่าความพยายามในทุก ๆ ทางของผู้ปกครองรัฐไม่สามารถยับยั้งการแทรกแซงกิจการภายในจากสยามและอังกฤษได้ ยิ่งไปกว่านั้นนโยบายที่เกี่ยวข้องกับกัณฑ์ตันและตรังกานูจะถูกพิจารณาจากความต้องการของสยามและอังกฤษ โดยที่ผู้นำมลายูไม่มีส่วนร่วม ดังนั้น สิ่งเดียวที่ผู้นำของรัฐทั้งสองทำได้ คือ การเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยที่ตรังกานูจะมีกำลังและความพร้อมที่จะต้านทานเปลี่ยนแปลงได้มากกว่า กัณฑ์ตัน หลังจากปี ค.ศ.1909 ความเป็นไปของรัฐทั้งสองจะขึ้นอยู่กับนโยบายการปกครองในรูปแบบของรัฐนอกสหพันธรัฐมลายู

บรรณานุกรม

- กรมพระสมมตอมรพันธุ์. (2467). **จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสแหลมมลายูคราว ร.ศ.109, 117, 124, 128.** พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ.
- กรมศิลปากร. (2506). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1-2. กรุงเทพฯ : ป.พิศนาคการพิมพ์.
- กรุณา กาญจนประภากุล. (2537). **วิวัฒนาการของความคิดเกี่ยวกับคำว่า ‘เมอลายู’ ในประวัติศาสตร์มลายู.** สารนิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชวลีย์ ณ ถลาง. (2541). **ประเทศราชของสยาม ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์.
- ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. (2526). **ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น.** กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา.
- ทองสุข เกตุโรจน์. (2540). **ประวัติศาสตร์มาเลเซีย สิงคโปร์ และ บรูไน .** กรุงเทพฯ : ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- ไวอัน, เอ็น. เจ. (2526). **การสร้างชาติมาเลเซียและสิงคโปร์.** (แปลโดย ประกายทอง สิริสุข). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2468). **เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู เมื่อรัตนโกสินทร์ศก 108,109, 117, 120 รวม 4 คราว.** พระนคร : โรงพิมพ์ไท.
- องค์การการค้าสุมาตรา. (2506). **ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 ภาค 4 ตอนปลาย และภาค 2.** พระนคร : องค์การค้าสุมาตรา.
- ฮอลล์, ดี.จี.อี. (2522). **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 2.** (แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริและ อานันท์ กาญจนพันธ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- Abdullah, H. (1916). "A Fragment of the history of Trengganu and Kelantan," (Translated by H. Mariott) **JSBRAS.** 72, 3-23.
- Andaya, B. W. (1976). "An Examination of the sources concerning the region

- of Sultan Mansur Shah of Trengganu, 1741-1795," **JMBRAS**. 49, 78-106.
- Andaya, B. W. and Andaya, L Y. (2001). **A History of Malaysia** (2nd ed).
China : Palgrave.
- Emerson, Rupert. (1966). **Malaysia : A study in direct and indirect rule**.
Kuala Lumpur : University of Malaya Press.
- Salleh, M. B. and Mohd, N. (1974). "Kelantan in Transition : 1891-1910," In
William R. Roff (Ed.), **Kelantan : Religion, Society and Politics in a Malay States**
(p.22-61). Kuala Lumpur : Oxford University Press.
- Saripan, R. B. (1974). **Kelantan 1776-1842 : suatu Kajian tentang
perkembangan politik Melayu tradisional**. Penang : Sarjana Sastera.
- Sheppard, M.C. ff. (1949). "A Short History of Trengganu," **JMBRAS**. 22, 1-74.
- Suwannathat-Pian, K. (1984). **Thai-Malay relations : Traditional intra-region-
al from the seventeenth to the early twentieth centuries**. Singapore :
Oxford University Press.
- Suwannathat-Pian, K. (1984). "The 1902 Siamese-Kelantan treaty : An end of
the traditional relations," **J.S.S.** 72, 95-139.
- Thamsook Numnonda. (1967). "Negotiations regarding the cession of Siamese
Malay States 1907-1909," **J.S.S.** 55, 227-235.
- Thamsook Numnonda. (1966). **The Anglo-Siamese Negotiations 1900-1909**.
Ph.D.thesis. London : University of London.
- Thamsook Numnonda. (1965). "The Anglo-Siamese secret convention of 1897,"
J.S.S. 53, 45-60.